

Igor Grdina

SKUPNOST SLOVENCEV IN NJIH UČENA KULTURA V ZGODNEJSIH RAZDOBJIH SREDNJEGA VEKA

Referat na slovenističnem simpoziju junija
1988 v Ljubljani.

Najznameniteje se učena kultura srednjega veka srečuje s Slovenci v edinstvenem obredu ustoličevanja koroških vojvod. V svoji Koroški kroniki sklene Jakob Unrest zapis o njem takole: »Nun zelen ettlich unnunfftign die gutn Gewonhaitn fur ein Tornspill, und tuend die, dye der Aygenschaft nicht verstandt und betracht. Das sindt die, dye mer Unvernunft betracht, dan guet Sach. So sind doch vil grosse Sach geschobn und entschaidn wordn, so der Hertzog von Kernndtn am Stuel sass, die sunst nicht mocht n erlost worden sein. Und da die und annder guet loblich Sach in dem Land abnamen, so ward es ubel inn den Landn steen. So hat Sand Kayser Hainrich die Gewonhait be- statt, darumb war sy zehaldn. Von allter haben all Hertzogn von Kernndtn die Freihait gehabt, wann sy vor ainen Romischn Khayser oder Kunig verklagt sind wordn, oder angesprochn. so habn sy sich in windischer Sprach verantwort. Darumb das Kernndten ain recht Windisch Landt ist. Das hat auch Sannd Kayser Hainrich bestatt.«¹ Po Unrestovi misli bi se torej naj obreda (s tem pa tudi njegovega obredja) Koroška držala zato, ker ga je potrdil cesar Henrik Sveti, ki je deželo po vednosti našega pisca pripoznal in priznal za »zares slovensko«. O razumevanju koroške vojvodine kot slovenske dežele najdemo znamenja tudi že pri starejših avtorjih; Otokar iz Guele tako v svoji Avstrijski rimani kroniki, v 19910. verzu, koroškega vojvoda imenuje kot »slovenskega gospoda« (der windische herre). omenja pa tudi on njegovo pravico, zagovarjati se pred cesarjem v slovenščini:

- 20146 »swer in ouch vor dem rich
an sprichet herzlichⁿ
umb deheine schulde,
des riches gunst und hulde
20150 hât er darzuo wol,
daz er dem nicht antwurten sol
wan in windischer sprâch.
swer daz für ungemach
von im enphâhen wil,
20155 des enah^t er nicht vil,
wande im daz selbe reht
20157 daz riche hat gemacht sleht.«²

¹ »Nekateri nespametni pa štejejo dobre običaje za pustno igro, in sicer tisti, ki (njihove) svojskosti ne razumejo in ne premislijo. To so tisti, ki gledajo bolj na nespametnost, kakor na dobro stvar. Tako je vendar mnogo velikih stvari napredovalo in se odločilo, ko je sedel koroški vojvoda na stolu, ki bi se sicer ne mogle rešiti. In ko so ta in druge dobre hvalevredne stvari v deželi prenehale, tedaj je začelo biti v deželi hudo. Tako je sveti cesar Henrik potrdil ta običaj, zato ga je bilo treba držati. Od nekdaj so imeli vsi koroški vojvodi svoboščino, kadar so bili zatoženi ali obtoženi pred rimskim cesarjem ali kraljem, (da) so se zagovarjali v slovenskem jeziku. Zato je Koroška zares slovenska dežela. To je tudi sveti cesar Henrik potrdil.« Navedeno po odlomku iz Koroške kronike: Bogo Grafenauer, Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev, Ljubljana 1952, 138, 139.

² »Kadar kdo ga pred cesarjem
iz sovražnosti obtoži
kakršne že koli krivde,
mu naklonjenost države,
milost njena da pravico,
da v slovenskem le jeziku,
ne drugače, odgovarja.
Komur vojvoda s početjem
tem bi se morda zameril,
zanj ne zmeni se veliko,
saj mu dala jasno, glasno
je država to pravico.«

Navedeno po odlomku iz Otokarjeve Avstrijske rimane kronike: B. Grafenauer, n. d., 90; prevod Jožeta Mlinariča je povzet po: Srednjeveško slovstvo, Izbrano delo, Ljubljana 1972, 180.

Bogo Grafenauer utemeljeno sodi, da je vest o tej pravici vsebinsko neresnična; po njegovem dokazovanju bi naj nastala s spremembo smisla pri prenašanju sporočila o sodnih zadevah okoli koroškega vojvoda med Švabskim zrcalom in Otokarjevo Avstrijsko rimano kroniko.³ Toda ne glede na to, da v podatku samem ni nič resnice, njegovo vztrajno ponavljanje skozi ves srednji vek, in to s strani tako zelo različnih avtorjev, kot so Otokar, pisec Avstrijske kronike 95 gospostev,⁴ Enej Silvij Piccolomini⁵ in Unrest, katerim se očitno ni zdel prav nič neverjeten,⁶ pri čemer so vsi bili v večji ali manjši meri dobri poznavalci koroških razmer in razmerij, vendarle govori o nekem nadvse pomembnem ter realnem dejstvu: slovenski jezik se je v učeni kulturi srednjega veka razumljal za **znak** koroškega vojvoda in njegove vojvodine. Med drugimi državnimi vojvodi je koroški v zavesti učenih srednjeveščanov premogel različevalno znamenje na posebni, jezikovni ravni; ne le na ravni od vladarja podeljene dežele (in od 13. stoletja naprej z njo ustaljeno zvezanega naslova dvorne službe), na kateri so se seveda razlikovali vsi državni imenitniki tega ranga. Izmed posebnih pravic, po katerih se državne vojvodine sicer pomembno razlikujejo, je na Koroškem posebno izpostavljen pomen jezika; celo kot vir prerogativa je znan: vrivek v Švabskem zrcalu ve povedati, da more vojvodo koroškega tožiti po pridobitvi dežele v fevd le »slovenski mož« (der windische man), in sicer le v slovenskem jeziku (mit windische zungen),⁷ nihče drug in nikakor drugače. Neko realno posebno veljavo je slovenščina v sodnih opravkih okoli omenjenega vojvoda vsekakor imela, čeprav morda čisto sformalizirano in docela nepraktično, saj se je lahko takšne tožbe obtoženi odkrižal z izgovorom, da ne razume tožnikovega jezika. Kot smo videli, pa Jakob Unrest ravno zavoljo prerogativa slovenskega jezika v sodnih opravkih okrog vojvoda koroškega zatrjuje, da je Koroška »zares slovenska dežela«. Omenjeni vc povedati še to, da je sveti cesar Henrik posebno veljavo slovenščine v sodstvu le potrdil; ni je torej ustanovil. Seveda je vprašanje zase, ali je Henrik Sveti resnični (in) prvi potrjevalec jezikovnih posebnosti v sodnem poslovanju okrog koroškega vojvoda — kakor tudi obreda in obredja ustoličevanja —, saj starejši viri o tem ne vedo nič (le Avstrijska kronika 95 gospostev omenja potrjevalca, a drugega, poznejšega, kralja Rudolfa, ki Henrika seveda ne more izključevati, kajti v navedenem delu se nikakor ne trdi, da je Rudolf prvi potrjevalec zadevnega), ali pa je to le legenda, izdelana in ohranjena v izročilu koroške učene kulture. Toda: da je državna, cesarska, oziroma kraljevska instanca zares potrdila in spreje(ma)la tako ustoličevalni obred kot tudi sodna opravila okoli koroškega vojvoda v slovenščini — pri slednjem sicer ne v obrambi, zato pa v obtožbi imenovanega (edini možni obtožbi v deželi!) —, ne more biti sporno: opis obojega nam je najpopreje sporočen iz pravnega besedila, namreč iz vrivka v Švabsko zrcalo. Šele na tega pravoopisujočega teksta osnovi je nastala pesnitev, Avstrijska rimana kronika, in na temeljih te naslednja poročila: ni bila najprej pesnitev, ki je lahko tudi legenda; v našem primeru na začetku stoji pravo, ki je zakon. Je pa tudi v pesnitvi, v omenjeni rimani kroniki, opozorilo na pravno razsežnost tako obreda ustoličevanja kot sodne vloge slovenščine. Za slednjo je rečeno, da je plod naklonjenosti in milosti države, toda tudi, da je »pravica« (reht), kar kaže na njeno razumevanje za pravno določenost v očeh avtorja, ki še poroča, da se ni zmeniti mnogo za

³ B. Grafenauer, n. d., 183, 184.

⁴ Za nas zanimiv odlomek vira je dosegljiv v: B. Grafenauer, n. d., 118.

⁵ Za nas zanimiv predel njegovega pisanja je dosegljiv v: B. Grafenauer, n. d., 131.

⁶ Da pri naštetih avtorjih ni šlo za avtomatsko prepisovanje iz starejših virov, temveč za zavestno sprejemanje podatka kot navajanja vrednega in torej njim verjetnega, je zlasti močan dokaz v Unrestovem povsem samostojnem sklepanju, da je ravno zavoljo vojvodove svoboščine slovenskega zagovarjalnega jezika pred cesarjem Koroška zares slovenska dežela. Tudi pri Eneju Silviju Piccolominiu kot humanistično usmerjenem avtorju ni mogoče računati z ne povsem zavestnim sprejemanjem vesti.

⁷ Za nas zanimiv predel vira je dosegljiv v: B. Grafenauer, n. d., 78–82; na tukaj obravnavano problematiko nanašajoč se odlomek je na 81. strani (v celoti v st. gallenskem tekstu, delno pa tudi v giessenskem).

tiste, ki ji ugovarjajo. Nekoliko drugačno je sporočilo za obred ustoličevanja, ki je v 19982. verz pesnitve označeno kot star običaj: 19999. verz pove, da je kmečki rod »po starem (!) pravu« (von altem rehte) pooblaščen za to, da ustoličuje vojvodo, in to v slovenščini, kar izpričuje 20059. verz. 20009. verz trdi, da ima kmečki rod to pooblastilo od države, toda zagotovo le v smislu njene potrditve običaja, ne pa tudi njegove ustanovitve. Obred ustoličevanja pač nikakor ne simbolizira fevdalne zvestobe⁸ vojvoda kraljevskemu gospodu, kar bi edino moglo biti zanimivo njegovemu morebitnemu fevdalnemu državnemu ustanovitelj, temveč v svojem bistvu vseskozi, vse do 1414. leta, predstavlja, kljub vsem fevdalnim nanosom na svojo prvotno obliko, vsedeželn družbeno pogodbo. S svojim enciklopedičnim poznavanjem tedaj sodobnih in preteklih evropskih razmer zapiše Enej Silvij Piccolomini mnenje učene kulture civilizacije poznosrednjeveško-humanistično-renesančnega fevdalnega Zahoda o stvari: »Quotiens novus princeps rei publicae gubernationem init, solennitatem nusquam alibi auditam observant.«⁹

Kot ustanoviteljice obreda ustoličevanja in njegovega »starega prava« tudi ne prihajajo v poštev koroške fevdalne oblasti strukture; najprej že zavoljo njegove nefevdalskosti, predvsem pa zaradi nezamenljive vloge slovenščine v njem: zadevne namreč 1338. leta nedvoumno naznanijo, da je njih materinski jezik nemški;¹⁰ vojvoda koroški se more že v 11. stoletju rešiti tožbe »slovenskega moža«, torej edine možne tožbe po pridobitvi dežele v fevd, z izgovorom, da ne razume tožnikovega jezika, kar nedvomno jasno priča, da ga je »slovenski mož« lahko tožil le v slovenščini, saj se nemškoročni vojvoda nemške tožbe s takšnim razlogom ne bi mogel odkrižati. Tudi v listinskem gradivu slovenskega jezika, z izjemo imen, ne najdemo. Tako se ne le v vojvodovem izgovarjanju, temveč v ravnanju listine izdajajočega stanu plemstva sploh, zrcali odnos koroške posvetnooblastne fevdalne hierarhije do slovenščine: ker ji večji del ni bila materinski jezik, od nje ni bila razširjena — kakor nemščina, ki je po izgonu latinščine iz listin v ta nadvse pomembni in reprezentativni predel srednjeveškega življenja prodrila —, vsekakor pa je bila z njene strani uporabljana in ohranjana, kjer je pomenila in predstavljala deželno tradicijo (»staro pravo«), na kateri so temeljile posebne pravice deželanov, zlasti plemenitih. Ko v letu 1523 Veit Welzer, deželni glavar koroški, zapiše, da je »koroška nadvojvodina ... prišla od davnine iz tujega in ne nemškega naroda in bila k temu obdarovana v primeri z drugimi vojvodinami nemškega naroda s posebnimi svoboščinami in običaji«,¹¹ je iz njegovega besedovanja jasno razvidna zavest deželnih plemenitnikov, da je za »posebne svoboščine in običaje« koroške vojvodine zaslužen tuj, ne njihov nemški narod. S svojo trditvijo, da je Koroška »zares slovenska dežela«. Jakob Unrest tudi pove, kateri Nemcem tuj narod živi v misli koroškega plemstva ob koncu srednjega veka kot vir posebnosti vojvodine in njencga vojvoda,¹² ki se kot »slovenski gospod« resda imenuje v besedilu, v katerem je moč računati s pesniškimi svoboščinami v zaznamovanju realnih pojavov, toda vojvodovi imenitnosti takšno poimenovanje ni prav nič neprimerno, saj je Koroška označena za »zares slovensko deželo« v povsem drugovrstnem, neverznem, kronikalnem delu. Tako po pojmovanju Otokarjevem kakor tudi Unrestovem je zlasti pomembna in velika posebnost, posebna svoboščina »slovenskega gospoda« v njegovem zagovornem jeziku pred cesarjem, ki naj bi bil tak, kakršna je koroška dežela zares, torej slovenski. Hkrati je tak tudi jezik najposebnejšega običaja dežele, o kakršnem se, kakor pravi

⁸ V razpravi Simbolično obredje vazalstva je zadevno obredje imenitno popisal Jacques Le Goff; dosegljivo v knjigi imenovanega: *Za drugačen srednji vek*, Ljubljana 1985, 383–461.

⁹ »Kolikokrat nastopi vlado novi vojvoda dežele, opravijo slavnost, o kakršni se ne sliši nikjer drugje.« B. Grafenauer, n. d., 129.

¹⁰ B. Grafenauer, n. d., 304.

¹¹ B. Grafenauer, Karantanski temelji koroške vojvodine, *Zgodovinski časopis*, 31. letnik, Ljubljana 1977, 136.

¹² Unrest je namreč svojo Koroško kroniko posvetil »na čast plemstva« — B. Grafenauer, *Ustoličevanje ...*, 135.

Piccolomini, ne sliši nikjer drugje, običaja umeščanja vojvoda. Gotovo je imel Welzer tudi njega v razvidu pri omembi »posebnih svoboščin in običajev,« s katerimi je bila obdarjena Koroška spričo dejstva, da je izšla iz tujega in ne nemškega naroda.¹³ Moč je ugotoviti, da je slovenščina tudi v krogih srednjeveškega bojujočega se stanu šteta in sprejeta za očiten in nezamenljiv znak edinstvenosti koroške vojvodine in njegovega vojvoda v državi. Imamo pa še eno pričevanje, ki nedvoumno govori za to, namreč pozdrav vojvoda Bernarda Spenheimskega in njegovega spremstva Ulrichu Lichtensteinskemu v Vratih 1227. leta. »Buge waz primi, gralva Venus«,¹⁴ so dejali tedaj koroški imenitniki in s tem izpričali pomen ter vlogo slovenskega jezika kot znaka svoje dežele ne le na stopnji ritualnega jezika najvišjega posvetnega obreda v vojvodini, ustoličevanja, temveč tudi na nivoju vsakdanje reprezentativnosti. Nemški materinski jezik koroškega plemstva ima na Koroškem vse do leta 1414. zgolj diglotično vlogo, saj njegova navzočnost v deželnem javnem življenju ne sega v vsa opravila: vsaj ustoličevalec vojvoda v obredu vedno govori samo slovensko. Tudi oni, ki mu odgovarjajo, ne drugače, saj sicer komunikacija ne bi bila mogoča (ker slovenščina in nemščina nista v bilingvističnem, temveč diglotičnem razmerju), čeprav izrecno ni nikjer rečeno, da tudi ti govore v slovenščini; toda ker se viri strinjajo v tem, da se ustoličevalcu **odgovarja**, je jasno, da gre v obredu za ritualno komunikacijo, ne za nepovezano nizanje neodvisnih obrednih znakov. V 11. stoletju celo vsi (!) pri obredu ustoličevanja prisotni pojo slovenski kirielejson.

Diglotična pa je tedaj na Koroškem tudi slovenščina; tudi ona spričo dejstva, da kot pravoopisujoč in pravoustvarjajoč jezik v listinah ne nastopa, ni v drugovrstnem položaju. Le znotraj posameznih funkcijskih vrst življenja jezikov je mogoče računati z dvojezičnostjo, zlasti v praktičnem sporazumevanju. A vsaj nekoliko tudi v trudu za umet(ell)nostnim oblikovanjem besedil (slovenski verz, sicer citat, a vendarle verz Ulricha Lichtensteinskega!); nikakor pa ne v celotnem svetu besedil srednjeveške Koroške, vsaj do 1414. leta ne, ko s koncem obreda ustoličevanja vsekoroškost slovenščine tudi v njeni poslednji in najvišji opravljenosti pade in se položaj spremeni.¹⁵

Ustavili smo se že ob povednem dejstvu, da se v Avstrijski rimani kroniki koroški vojvoda sinonimno imenuje kot »slovenski gospod«. Skupnost, katere gospod je omenjeni vojvoda, torej v tem primeru ni označena z imenom vojvodine, temveč z imenom ljudi, od katerih prihaja jezik njega ustoličujočega obreda, in seveda tudi obred sam, ker bi se sicer plemenitim deželanom Koroške ne bilo treba ubadati z njim nematerinskim obredovim jezikom, kakor se jim ni bilo treba ukvarjati z le-tem v listinah. Tudi Enej Silvij Piccolomini jezika ustoličevanja ne označi z deželnim imenom, temveč z imenom onih, za katere trdi, da jim Korošci pripadajo.

¹³ Spomin na ustoličevanje je med koroškimi deželnimi stanovci živel še dolgo potem, kò je sam obred že zamrl; 1564. leta npr. izdajo imenovani pravni pouk o njem, ki je dosegljiv v: B. Grafenauer, *Ustoličevanje* ..., 141, 142.

¹⁴ Tako sporoča Ulricha Lichtensteinskega *Vrouwen dienest*: zadevni odlomek je dosegljiv na 281. (in v prevodu J. Milnariča na 171. in 172.) strani izbranega dela Srednjeveškega slovnica, izšleša v Ljubljani 1972. leta. Vsekakor pa je treba poudariti, da podatek o vojvodovem pozdravu svoje pričevalne vrednosti ne izgublja, četudi bi se izkazalo, da gre v *Vrouwen dienest* za fiktivno zgodbo. Pozdravni verz je namreč citatna formulacija v drugem jeziku glede na pripovedneža, poleg tega je zapisan kot beseda neke realno obstoječe osebe (vojvoda koroškega). Tudi v fiktivskih zgodbah se ljudje pozdravljajo enako kot v stvarnosti. Morebiti je kot konkreten dogodek vojvodov pozdrav v *Vrouwen dienest* fikcija, ne more pa biti fikcija kot pojav v položaju, ko koroški vojvoda sprejema tujca. To zagotavlja vsaj logika književnosti, če ne že tudi poročevalnost zgodovinskega vira, za katerega pa še vedno ni nobenih trdnih dokazov, da se ne bi nanašal na realno dogajanje, vsaj kar zadeva slovenski pozdrav vojvoda koroškega, ki nas na tem mestu osrednje zanima. Velja pa opozoriti tudi na podobno nagovorno formulacijo pri Oswaldu Wolkensteinskem: »Bog de p(ri)mi was« (Das *Lieder Oswalds von Wolkenstein*, *Alt-deutsche Textbibliothek* 55, Tübingen, 1987, 305), ki v sopostavitvi z verzom iz *Vrouwen dienest* pričuje za obstoj neke ustaljene slovenske nagovorno-pozdravne formule v srednjeveški plemiški kulturi.

¹⁵ Pri tem pa je opozoriti, da slovenščina tedaj niti najmanj ne more izpasti iz uporabe koroških plemenitnikov: vendarle je Bohoričeva slovnica slovenskega jezika namenjena 1584. leta tudi mladim plemičem s Koroškega, prav tako Megiserjevo slovaropisje korenini v koroških razmerah in potrebah, ne brez zvez z deželnimi stanovci, ki tudi podpro natis Dalmatinovega slovenskega Svetega pisma in dobe ustrezno število njegovih izvodov.

Z enakim poimenovanjem naddeželnega (in očitno tudi jezikovnega) reda označevanja kakor Piccolomini pa zaznamujejo ljudi zadevnega področja še drugi viri, že v 9. stoletju spis o spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev: Karantanci so tretjemu poglavju tega pisanja »Sclavi qui dicuntur Quarantani«.¹⁶ Pokrajina Sclavov je v 8. poglavju omenjenega spisa označena kot »Sclavinia«,¹⁷ kar je razvidno iz dejstva, da je bil Deoderik, ko je bil posvečen za škofa, poveden v Sclavinio (in Sclaviniam) in zaupan tamkajšnjim prvakom s tem, da mu je bila izročena dežela Karantancev s sosednjimi kraji na zahodnem bregu reke Drave, vse do izliva Drave v reko Donavo;¹⁸ 9. poglavje pa pravi temu dogajanju zaupanje Sclavov Deoderiku s strani nadškofa Arna.¹⁹ Iz Spreobrnjenja Bavarcev in Karantancev so tudi izluščljive zamejitve »dežel Sclavov« (partes Sclavorum): kajti vsa (!) pokrajina teh dežel je bila od Karla Velikega zaupana salzburskemu nadškofu Arnu.²⁰ Koliko to pomeni v smeri na vzhod, pove 6. poglavje obravnavanega spisa, kjer stoji, da so bili Arnu po panonskih osvojitvah vojska Karla Velikega podarjeni predeli »Spodnje Panonije okoli Blatnega jezera, onkraj reke, ki se imenuje Raba, pa do reke Drave, in sicer vse do tja, kjer se Drava izliva v Donavo«.²¹ Poglavje naprej pravi, da je nadškof tjakaj in na področja Karantanije pošiljal duhovnike, izmed katerih je posebej omenjen Ingo, pri čemer so predeli ene in druge pokrajine označeni tudi s skupnim imenom »Sclavinia«.²² Torej ne more biti dvoma, da pomeni Sclavinia Spreobrnjenja Karantanijo in Spodnjo Panonijo, Sclavi pa predstavljajo njune nebavarske prebivalce, kajti ko so bili iz nadškofu Arnu podrejene spodnjepanonske pokrajine pregnani Huni (= Obri), so se v nji začela naseljevati in množiti plemena Sclavov in Bavarcev.²³ Ker so po pojmovanju Spreobrnjenja poleg Spodnjepanoncev Karantanci edini nosilci imena Sclavov (Deoderik, Oton in Ožbold vodijo Sclavorum gentem — ljudstvo Sclavov²⁴), ni preveč drzno soditi, da so sclavski naseljenci v Spodnjo Panonijo prišli po Karlovih vojnah in uspehih iz Karantanije. Sclavov spisa o spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev nikakor ne gre prevajati s Slovani, temveč z imenom njih ožje skupnosti, ki ji nenemški Korošci pripadajo še danes, s Slovenci, saj so Slovani tudi Moravci, ki pa so označeni v tu obravnavanem viru z moravskim, sclavonskemu razvidno ne podrednim imenom: v 10. poglavju Spreobrnjenja je Mojmir zapisan kot »vojvoda Moravcev« (dux Moravorum)²⁵ — kako pa ti ne sodijo med Sclave spomenice o spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev, sporoča dejstvo, da vodijo ljudstvo Sclavov Deoderik, Oton in Ožbold, možje Salzburga, medtem ko za krščanstvo med Moravci tedaj skrbe Passauci.²⁶ Vzhodno od Moravske je na severni meji sclavske Panonije Nitranska, kjer je bil Pribina knez v času Otonovega vodenja ljudstva Sclavov. Zdi se, da je za morebitno tedanje nitransko krščanstvo skrbel salzburski nadškof neposredno, kajti v 11. poglavju Spreobrnjenja stoji zapisano, da je nadškof Adalramm posvetil v Nitri cerkev.²⁷ Tega ni storil Sclave vodeči, njemu podrejeni škof Oton, ki je imel pravico do takega opravila na svojem območju, se pravi na področju Sclavinie, kar je razvidno iz 9. (in 8. v povezavi z njim) poglavja omenjenega spisa.²⁸ Seveda to ni dokaz, da Nitranska ni pod pristojnostjo škofov-

¹⁶ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih, *Acta ecclesiastica Sloveniae* 7, Ljubljana 1985, 31.

¹⁷ *Conversio* ..., n. d., 35.

¹⁸ *Conversio* ..., n. d., 35, 36.

¹⁹ *Conversio* ..., n. d., 36.

²⁰ *Conversio* ..., n. d., 35.

²¹ *Conversio* ..., n. d., 34.

²² *Conversio* ..., n. d., 35.

²³ *Conversio* ..., n. d., 36, 37; da so se Sclavi naseljevali v Spodnji Panoniji (tudi) po Karlovih vojnah, govori še 6. poglavje Spreobrnjenja (*Conversio* ..., n. d., 34).

²⁴ *Conversio* ..., n. d., 36.

²⁵ *Conversio* ..., n. d., 37; tudi je omenjeno, da so Pribina, spodnjepanonskega kneza, torej oblastnika nad plemenom Sclavov in Bavarcev njegove pokrajine, ubili Moravci (Maravi) — *Conversio* ..., n. d., 41.

²⁶ Franc Grivec, *Slovenska blagovestnika sv. Ciril in Metod*, Celje 1963, 50.

²⁷ *Conversio* ..., n. d., 38.

²⁸ *Conversio* ..., n. d., 36, 35.

skega vodje Slavov, saj more salzburški škof posvečati cerkve tudi v Slavini, kakor je to storil v 11. poglavju Spreobrnjenja na Spodnjepanonskem Liupramm.²⁹ Je pa vest o krščanstvu na Nitranskem za časa Adalramma močno sumljiva, saj je bil Pribina poučen o veri in krščen šele, ko je pribežal čez Donavo;³⁰ čemu bi torej Adalramm njemu, še poganu, posvečal cerkev! Tudi stavek, ki sporoča to zadevo, moti siceršnji tok pripovedi. A četudi vest ni lažna, krščanstvo na Nitranskem tedaj ni bilo nič kaj tako čvrstega, da bi se moglo reči, kako je tamkajšnje ljudstvo vodil škof, kakor Karantance in Spodnjepanonci tisti čas Oton zagotovo, saj je bil celo knez dežele pogan! Najverjetneje tudi Nitranska nima nič opraviti s predstavo Slavini in Slavov, torej Slovenije in Slovencev, miselnega sveta Spreobrnjenja.³¹

... Pokrajine »Slovenije« pa v srednjem veku ne pozna samo ta vir. 1164 je v obsegu Koroške, Kranjske, Istre in dveh mark na Štajerskem znana tudi cesarskemu notarju Burghardu.³² Koroška in (nenemški) Korošci so v med seboj neodvisnih spisih učene kulture srednjega veka vsekakor precejkrat šteti le za del neke večje skupnosti, oziroma večje ozemelske pokrajinske enote; mnogokdaj dajeta enemu ali drugemu tudi ime. Ker je ta skupnost v omenjeni učeni kulturi vsaj že sredi 12. stoletja s t. i. Nestorjevim letopisom tudi nedvoumno ločena od edine tedaj in pozneje nanjo meječe slovanske, od nje jezikovno drugačne, namreč od hrvaške, in razumevana na isti ravni kot ona ali srbska,³³ moramo v miselnem sistemu srednjeveške vednosti računati tudi z razumevanjem jezika ustoličevalca koroškega vojvoda kot njenega, saj zadevni jezik, kot že poudarjeno, ni označen z deželnim, marveč s širšim imenom. Tudi zato se novodobna kritična znanost v primeru tega jezika ne more zadovoljevati z ne ožje opredeljenim slovanskim: po 10. stoletju sodobni slovanski jeziki v glavnem že premorejo svoje temeljne razločevalne lastnosti nasproti drugim, vsaj v primeru slovenščine je tako.³⁴ In pozneje razvoj ni šel v drugo smer, kot je šel.

Toda vsaj nekoliko to velja tudi že za poprejšnje čase, zakaj enoten praslavski jezik je kvečjemu saussurovsko pojmovan jezik Slovanov svojih dni,³⁵ več pa ne; po slovanskih razselitvah še to komaj. Sicer skoraj ne more biti sporno, da je Konstantin Filozof uredil »slovenske« črke po podobi slovanske govornice, ki jo je kot vsi Solunčani³⁶ obvladal, še preden je šel v srednjeevropsko misijo, toda te črke so v njegovi generaciji pomenile in predstavljale učeno kulturo samo srednjeevropskih, moravskih in spodnjepanonskih Slovanov, prav nič pa še ne tedanjega bolgarskega in paristrionskega prostora. Tudi jezik, v katerem je skupaj s svojim bratom Metodijem ustanovil nelatinično pismenstvo Slovanov, nikakor ni jezik slednjih, temveč knjižni jezik srednjeevropskih Slovanov. T. i. moravizmi in panonizmi so živ dokaz za to: kjer (ob)solunska podlaga strukture »slovenskega« jezika ni ustrezala strukturi govornice srednjeevropskih Slovanov, je izginila. Tudi kult(ur)nih potreb zgodnjefevaldne družbe srednjeevropskih Slovanov, ki so sprožile nastanek »slovenskega« knjižnega

²⁹ Conversio ..., n. d., 38.

³⁰ Conversio ..., n. d., 37.

³¹ Kar zadeva južno mejo Slavini se spisa o spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev, je treba reči, da je stvar težje določljiva, saj v tej smeri ni imenovano nobeno, ne slovansko ne kakšno drugorodno ljudstvo, kakor so na severu Moravci (omenjeni so le ostanki Gepidov v Panoniji — Conversio ..., 6. poglavje, n. d., 34. stran). Sicer nam je zatrjeno, da so »vse pokrajine ljudstva Slavov« pod salzburško cerkvijo, in bi torej šla južna meja Slavini Spreobrnjenja (a tudi tamkaj omenjenega ljudstva Slavov, ki jo naseljuje!) po Dravi, vendar vsaj za del Karantani, ki je izrecno del Slavini, to ne velja; resda pa gre v tem neskladju za precej majhen kos zemlje. Vsekakor v drugih pisanih virih Karantanci s prebivalci pokrajin južno od njihove tvorijo enotno imenovano ljudstvo, kakor je videti npr. iz Pavla Diakona Zgodovine Langobardov (V, 22; VI, 45; VI, 52).

³² B. Grafenauer, Karantanski temelji ..., 148.

³³ Saj je omenjena vzporedno z njima — B. Grafenauer, n. d., 148.

³⁴ Fran Ramovš, Kratka zgodovina slovenskega jezika, Ljubljana 1936; zlasti 23—58, 70 in sledeče, 146 in sledeče.

³⁵ V bistvu je to povedal Fran Ramovš v n. d., 19, ko je zapisal: »Takšen idealno enoten praslavski jezik, kakršnega slavistika rekonstruira, prav za prav ni nikdar eksistiral kot vezan na neko dobo in kraj.«

³⁶ Pamet! i žitije blaženago ot'ca našego i učiteľa Methodija arhiepiskupa morav'ska, Sveta brata Cirila in Metoda v zgodovinskih virih, 220.

jezika, besedje obsolunskih Slovanov ni moglo zadovoljiti: Srednjeevropejci so v dneh Mihaela, cesarja grškega, in Borisa, kneza Bolgarskega, in Rastica, kneza moravskega, in Kocelja, kneza blatenskega, ko se je rodilo »slovénsko« pismenstvo, vendar potrebovali, dobili in imeli od Romejcev v osebi Metodija učitelja, medtem ko Obsolunčani le upravnika. Šele stanje s t. i. moravizmi in panonizmi predstavlja izhodiščno strukturo in podobo pismenskega jezika Konstantina Filozofa in brata njegovega Metodija, nadškofa panonskega ter prej upravnika Slovanov v okolici Soluna. Vanjo so pozneje vdirali takšni in drugačni lokalizmi dežela, razvijajočih od njiju spočeto, za črne predstave o srednjem veku kar neverjetno bogato pismenstvo; t. i. moravizmi in panonizmi v jeziku sv. bratov ne morejo biti lokalizmi, temveč so njegov organski del.

Panonizmi pa v zgodovinski razporeditvi dejstev pomenijo posebnosti govorice in jezika spodnjepanonskih Slovanov, o katerih iz Konstantinu in Metodiju sodobnega spisa o spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev vemo, da so Sclavi; kar so poleg njih na rečenem mestu z gotovostjo edino še Karantanci. Iz njih dežele, ki je le del Sclavinie, v kateri pa je poleg Spodnje Panonije gotova le še Karantanija, so bile po filozofsko izgnane ugledne latinske črke.³⁷ Fran Miklošič je s svojim historičnosinhronim pojmovanjem in poimenovanjem jezika sv. bratov kot staroslovenskega vsekakor uvideval stvari globlje kakor njegovi nasledniki.

Slovenski stiki s cirilmetodovskimi podvigi nikakor niso nepomembni, v zanje kritičnem času po strmoglavljenju Rastislava, kneza moravskega, so celo odločilni: Kocelj, knez Spodnjih Panoncev, ki je močno vzljubil »slovénske« knjige,³⁸ je s svojo »auctoritas« zaščitil slovstveni in siceršnji trud sv. bratov ter ga v letih Metodijeve ječe tudi obvaroval pred usodo izгона iz Srednje Evrope, ki ga je od »Nemitsoi«, »divjaških ljudi prirojene surovosti«,³⁹ doletela brez knežjega pokrovitelja dobrih deset let pozneje.

Učeno kulturo zgodnjesrednjeveških Slovencev pa predstavljajo tudi in predvsem Brižinski spomeniki. Da so med njimi in cirilmetodovskimi podvigi zveze obstoječe, je spričo podobnosti II. Brižinskega spomenika z govorom Klimenta Bolgarskega težko ovrgljivo, vprašanje je samo, v kateri smeri gredo, od njih k njemu ali narobe.⁴⁰ Prva možnost je historično vsekakor verjetnejša, če že ne tudi edino mogoča, zlasti zavoljo izpričanega dejstva, da trijezičniški Zahod, na čigar področju se Brižinski spomeniki ohranijo, »slovénsko« pismenstvo iz Srednje Evrope kar najradikalneje izganja in naposled tudi barbarsko izžene.⁴¹ To je vse kaj drugega kot Metodijevo filozofsko izpodrinjanje latinskega jezika in uglednih latinskih črk iz Spodnje Panonije, ki sadov poprejšnje vernosti ne uničuje! Pri tako različnem ravnanju je kulturno navezovanje na konkurenčno dejavnost mogoče le v eni smeri, od pravirov Brižinskih spomenikov k metodijevcem. Resne težave takšnemu razlaganju ne predstavlja niti trijezičništvo tiste strani, ki je po tej domnevi izdelala zasnutke ohranjene verzije Brižinskih spomenikov; navsezadnje so se pri nji prepisi tudi ohranili: relikti so to irsko-anglosaškega načina misijonarjenja, ki je poskrbel za prvo

³⁷ Conversio ..., n. d., 41.

³⁸ Žitje i židzn' i podvizl, iže v' svetyh" otca našego Konstantina Filozofa, pr'vago nastavnika i učitele slovén'sku jazyku, Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih, 188.

³⁹ Tako označuje izganj(ev)alce metodijevcev z Moravskega Teofilaktovo grško žitje Klimenta Bolgarskega — F. Grivec, Slovanska blagovestnika sv. Ciril in Metod, 171.

⁴⁰ Temeljno delo za zadevno problematiko je nedvomno razprava Ivana Grafenauerja Karolinška kateheza ter izvor Brižinskih spomenikov in Cina nad" ispovedajanstim' se, Ljubljana 1936.

⁴¹ Trijezičniki nikakor niso nasprotovali samo »slovénškemu« jeziku v bogoslužju, temveč so jih najprej motile že »slovénske« črke kot take, s tem pa tudi vsa in vsakršna pismenost v njih: po 12. poglavju Spreobrnjenja Bavarcev in Karantancev je to popolnoma jasno, saj je vse zlo, zadevajoče saizburško cerkev v spodnjepanonskem prostoru, izviralo od sclavskih črk: z njimi je novi nauk nekega Grka, po imenu Metodija, uspel po filozofsko izpodriniti latinski jezik in rimski nauk in ugledne latinske črke ter tako pri vsem ljudstvu omalovaževati maše, evangelije in božjo službo tistih, ki so jo opravljali po latinsko. (Conversio ..., n. d., 40, 41.) Zanimivo je, da trijezičniki sami priznavajo, kako je Metodijev nauk po filozofsko, in torej ne s silo, izpodrinil njihovo konkurenco, medtem ko Teofilakt, naslanjajoč se na izročilo metodijevcev, poroča, da so trijezičniki uspeli le z nasiljem »Nemitsoi«, »divjaških ljudi prirojene surovosti«, pregnati tekmece.

krščanstvo Slovanov — kar se je dogodilo v Karantaniji.⁴² Omenjeni način se ni ustavljal niti pred »barbarskim« jezikom,⁴³ ki so ga za temeljne pobožnosti laikov sprejemali tudi karolinški kapitulariji.⁴⁴ Ker je iz Spreobrnjenja Bavarcev in Karantancev razvidno, da je Karantanija tvorila s Spodnjo Panonijo enotno cerkveno telo, brž ko sta obe deželi prvič pripadli okviru ene fevdalne države, ni razširitev karantanske vernosti v spodnjepanonski prostor nič neverjetnega. Še zlasti ne zato, ker so se, kakor poroča omenjeni spis, po vtelesenju Spodnje Panonije v frankovsko državo začela tamkaj naseljevati in množiti ob bavorskih tudi plemena Sclavov, torej ljudstva, ki poseljuje tudi koroški prostor. Da so pa v ohranjeni verziji Brižinski spomeniki služili vernosti Korošcev, kar je pri vsej stvari temeljnega pomena, in torej predstavljali ter pomenili njih učeno kulturo, ne more — spričo opravkov roke, ki je pisala II. in III. spomenik, v koroški deželi⁴⁵ — zanikati nihče. Tako je edino kolikor toliko gotovo stikališče izročila, ki je ohranilo Brižinske spomenike, in cirilometodovskih podvigov Spodnja Panonija, česar se je prav dobro zavedal tudi Aleksander V. Isačenko, doslej najresnejši ugovarjalec slovenskemu izvoru zadnjih spomenikov, za katere trdi, da so v ohranjeni verziji slovenska redakcija moravsko-cerkvenoslovanskih besedil.⁴⁶ Svojo historično konstrukcijo je postavil takole: »Po svojem postanku v velikomoravski državi sta šla sveta brata 867. leta v Panonijo na Kocljev dvor. S seboj sta prinesla sadove svojega dela — molitvene, spovedne obrazce. Ti moravsko-cerkvenoslovanski teksti so bili slovenskemu prebivalstvu popolnoma razumljivi. Nemški duhovni so se tukaj seznanili s temi molitvami in uvideli koristnost slovanskih tekstov v svoji dušnopastirski službi. Tako so čutili potrebo po prepisu teh tekstov. Ker pa glagolice niso znali brati, so si morali te tekste pustiti narekovati. (!) Tako sta prodrli v latinsko napisani škofijski freisinški kodeks II. in III. Freisinški spomenik. Prvi odlomek pa je po spominu zapisal nek slovanski duhoven, ki je dobro obvladal starovisokonemški in latinski jezik.«⁴⁷ Takega razlaganja stvari nikakor ne moremo podpreti, saj vemo, kako in zakaj⁴⁸ so trijezičniki planili na Konstantina Filozofa v Benetkah in kako so potem ravnali z njegovim bratom Metodijem, nadškofom panonskim; da drastičnega zatiranja njunega dela niti ne poudarjamo posebej. Okuženi s kakršnokoli klico cirilometodovstva pri svojem viru, bi se Brižinski spomeniki pri trijezičnikih nikakor ne ohranili. Zgodovina mentalitet tudi ne potrjuje mnenja Franca Griv-

⁴² Ivan Grafenauer, Irsko-anglosaška misijonska metoda in slovensko pismensko in ustno slovstvo, v: I. Grafenauer, Literarnozgodovinski spisi, Ljubljana 1980, 169—191.

⁴³ Kakor pravi na podlagi (trenutno) izgubljenih spisov iz 8. in 9. stoletja Forbenius Forster, ki je v drugi polovici 18. stoletja naletel na dve nerazumljivi besedili v takem jeziku (in ta ni bil nemški, saj je bil Forster Nемец!) — glej A. Pleterski, Novi pisani viri o najstarejši slovenski zgodovini, Poročilo o knjigi Bernarda Bischoffa, Zgodovinski časopis, 41. letnik, Ljubljana 1987, 355 — 338, zlasti 336 in 337.

⁴⁴ I. Grafenauer, Karolinška kateheza ..., 14 in sledeče.

⁴⁵ Milko Kos, Nove študije k freisinškim spomenikom, v: M. Kos, Srednjeveška zgodovina Slovencev, Ljubljana 1985, 88—107.

⁴⁶ Aleksander V. Isačenko, Jazyk a původ Frizinských pámiotok, Bratislava 1943, 100.

⁴⁷ A. V. Isačenko, n. d., 100. Nemški duhovni so metodijevce, skupaj z njihovimi knjigami in nauki, z Moravskega vendar pregnali ter jih nekaj Židom prodali, pri čemer so surovo delovali. Verjetno na Spodnjepanonskem niso ravnali drugače, saj so celo tamkajšnjemu knezu Koclju zavoljo podpore Metodiju grozili (Pamet' i žitije blaženago otca našego i učitele ..., n. d., 225). Da bi si torej pustili narekovati izročila cirilometodovske konkurence ali celo od nje same, torej neposredno od znalcov glagolice, je docela neverjetno. Kot kaže, s podvigi novega nauka filozofa Metodija trijezičniki niso hoteli imeti nobenega opravka; salzburški skrbnik za spodnjepanonsko vernost, nadduhovnik Rihpald, se je pred njimi iz sebi zaupane pokrajine celo umaknil in pustil vnmear ne le službo božjo v latinskem jeziku, temveč tudi katehezo, ki je morala vsaj v začetku potekati v ljudskem jeziku. Usodno je to bilo zlasti pri neslavskih, bavorskih naseljencih v Spodnji Panoniji, ki jih »slovensko« govoreči metodijevci niso mogli poučiti o ničemer. To vsekakor ne govori ravno o posebni skrbi za vernost, o skrbi, ki bi po izgonu osovraženih tekmecev trijezičnice silila k prevzemanju od konkurence. Se zlasti pa ne k prevzemanju s popraviljanjem, ne le prirejanjem: govor Klimenta Bolgarskega, ki naj bi bil veren nasledek domnevne »slovenske« predloge drugega Brižinskega spomenika, je dogmatično zgrešen, medtem ko je zadevni Brižinski spomenik v tem pogledu neoporečen (I. Grafenauer, Irsko-anglosaška misijonska metoda ..., 184, 185). Prav nič verjetno ni, da bi krog svetih bratov v svoji prvi generaciji, še za časa živečih Konstantina Filozofa in Metodija, nadškofa panonskega, zagrešil v svojem izvirnem pismenstvu takšno napako, ki pa se je prav lahko dogodila ob privzemanju in prirejanju. Klimentov tekst je tako nujno drugoten, vprašanje je samo, ali je predlogo rodilo cirilometodovsko ali kakšno drugo prizadevanje.

⁴⁸ Žitje i židzn' i podvizi, iže v' svetyh" otca našego Konstantina Filozofa ..., n. d., 188, 189. Glej še opombo 47!

ca, da so salzburški duhovni v Spodnji Panoniji, ko so začutili konkurenco Konstantina in Metodija, »zbrali in širili /vse/ dotedanje poskuse karantanskega cerkvenega pismenstva ter /jih/ po možnosti izpopolnili.«⁴⁹ V Grivčevem smislu bi reagirali kvečjemu misijonarji irsko-anglosaške misijonske metode kakega tričetrt stoletja prej, ne pa sv. bratoma sodobni trijezičniki, njih nasledniki v salzburški cerkvi, ki so vajeti svoje hebrejsko-grško-latinske jezikovne dogmatičnosti po vsej priliki samo še bolj zategnili, zlasti na področju, s katerega so bile začasno izgnane ugledne latinske črke, a tudi latinski jezik. Lažje se je slovensko karantansko pismenstvo ohranjevalo in nadaljevalo na Koroškem, v zvezi s katero so se nam tudi ohranili njegovi ostanki, saj tamkaj salzburškim in drugim trijezičnikom tedaj in še dolgo pozneje, skozi ves srednji vek, ni konkuriral noben njim nasproten koncept vernosti in duhovne kulture, in kjer zatorej ni bilo potrebe po enako strogem trijezičniškem dogmatizmu, kot se izkazuje v njihovih podvigih zoper cirilometodijevstvo.

Povedano vsekakor sili k sklepu, da slovensko karantansko pismenstvo ni bilo nič neobgljenega; učena kultura, ki jo je ustvarilo, se je mogla vključevati v duhovni svet cirilometodovske akcije in vsaj z govorom Klimenta Bolgarskega živeti tudi v njegovem okviru. Črne in statične predstave o slovenskem in sploh srednjem veku zlasti za njegove prve čase ne morejo držati; pri nas je to v duhovnem smislu izrazito razgibano razdobje. Tudi je v miselnem svetu svoje učene kulture zaznalo posebno skupnost Slovencev, zbrano okoli nji tiste čase osrednje Koroške, ki je bila s svojimi in iz sebe izhajajočimi ljudmi vsaj presečišče, če že ne zmeraj žarišče vseh ključnih vplivov, oblikujočih jo do srede 16. stoletja, ko se v lastnem jeziku prvič izpričano pojavi s svojim novodobnim imenom, neizbrisljivo in dokončno; le da jo je v različnih diskurzih različnih (orodnih) ljudi poimenovalo z različnimi imeni, kar pa seveda prihaja od različnosti označevalcev, ne označe(va)nega.⁵⁰ Zavest o skupnosti, ki ji pripadajo nenemški Korošci, ki pa je hkrati ožja od slovanske, se manifestira skozi ves srednji vek;⁵¹ gre od spisa o spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev iz druge polovice 9. stoletja do že delno navajane izjave koroškega deželnega glavarja Veita Welzerja iz leta 1523, ki trdi, da je »Koroška nadvojvodina, obdana s svojimi krajinami, markami in sosednjimi deželami,«⁵² torej ne čisto sama, a tudi ne skupaj z vso prostranstvo slovanskih dežel, »prišla od davnine iz tujega in ne nemškega naroda in bila k temu obdarovana s posebnimi svoboščinami in običaji«, pri čemer ni (bilo) neznano, s katerim Nemcem tujim narodom so povezane posebne, pravzaprav najposebnejše svoboščine in običaji te »zares slovenske dežele«, saj tako one kot oni vsebujejo slovenski jezik. Ta skupnost pa premore tudi samo njenim deželam znano družbeno skupino košezov, razširjeno zgolj po neitalskih krajinah t. i. Velike Karantanije,⁵³ zadnje povezave vseh dežel v Vzhodnih Alpah, s središčem na Koroškem. Welzerjevo besedovanje verjetno ni brez zveze s to ozemeljsko enoto, nastalo po omejitvi Ogrov na panonski prostor okoli Koroške, morda pa tudi ne slovita podoba Sclavinie, ki se skupaj z Romo, Galio in Germanio poklanja cesarju Otonu III.⁵⁴ — še posebej zato, ker je za povezave Koroške s sosednjimi deželami ime Sclavinia v srednjeveški učeni kulturi izpričano.

⁴⁹ Franc Grivec, Slovenski knez Kocelj, Ljubljana 1938, 157. Ker je v Spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev rečeno, da so bile skupaj z latinskim jezikom in rimskim naukom po filozofsko — nič sile ni bilo treba — iz Spodnje Panonije izpodrinjene tudi ugledne latinske črke, je moč soditi, da dosti razširjene tam niso mogle biti, ne v zapisih latinskega ne ljudskega jezika. Zanimivo je, da *Conversio* (n. d., 41) označuje črke Metodijevega nauka s slavskim, ne morebiti z moravskim imenom. To kaže na njih utrditev med Slavi Spodnje Panonije.

⁵⁰ Zlasti gre biti pozoren na problem homonimije; SCLAVI lahko pomenijo tako sužnje kot Slovane, ali pa tudi posebne, slovenske Slovane (kakor v Spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev). Koga kdaj, je pač potrebno izluščiti iz vsakega primera posebej.

⁵¹ Kako — je naštetu v: B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda II, Ljubljana 1965², 87, 88.

⁵² B. Grafenauer, Karantanski temelji ... 136.

⁵³ Z majhno izjemo glede skrajnega severnega roba Istrske krajine, glej prilogo VI v drugem zvezku Agrarnih panog Gospodarske in družbene zgodovine Slovencev, Ljubljana 1980.

⁵⁴ V Otonovem Evangeljarju iz Reichenaua; podoba je dosegljiva v: B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda II, 152, 153.

Zusammenfassung

DIE SLOWENEN UND DIE MITTELALTERLICHE GELEHRTENKULTUR

Igor Grdina

Die Gemeinschaft der mittelalterlichen Slowenen ist in der Schrift *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (aus dem Jahre 871) unter dem Namen der *Sclavi* bekannt und wird klar von den Slawen in Mähren geschieden. Auch in anderen Manifestationen der mittelalterlichen Gelehrtenkultur (Nestor, Burghard, Ottokar) ist das Bewußtsein von ihrer Existenz anzutreffen, entweder durch die Bezeichnung eines Landstrichs, der über die historischen Länder hinausgeht (*Sclavinia*, *Karantanien* als über das Land hinausweisende Bezeichnung) oder durch die in den Schriften wechselnde Benennung des Volkes, das auf die gleiche Ebene mit den Kroaten und Serben gestellt wurde (z. B. Nestor: *Karantaner*); der Kärntner Herzog aber wird bei Ottokar auch als slowenischer Herr (der windische herre) und nicht als kärntnerischer, also nach dem Land, bezeichnet. Die Sprache jener Leute, deren Herr der erwähnte Herzog ist, hat in Kärnten eine besondere landesrepräsentative Rolle inne, unverwechselbar ist aber auch ihre amtliche Rolle bei der bedeutendsten Zeremonie im Lande, bei der Einsetzung des Herzogs. Die feierliche Handlung selbst symbolisiert einen gesellschaftlichen Vertrag, keinen feudalen Treueschwur, das aber weist bei seiner slowenischen zeremoniellen Kommunikation auf seinen vorfränkischen Ursprung. Bis in das 16. Jahrhundert hinein wird unter dem Kärntner Adel das Bewußtsein von dem slowenischen Ursprung der Prägung der Prärogative des Kärntner Herzogtums aufrechterhalten (Unrecht, Welzer).

Das als »slovên'sko« bezeichnete Schrifttum der hl. Brüder Konstantin und Method dient in ihrer Generation nur den Kultur- und Kultbedürfnissen der mitteleuropäischen, der mährischen und unterpannonischen Slawen (kirchliche und vor allem juristische Texte). Die unterpannonischen Slawen gehörten demselben Volk wie die Karantaner an (*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*!). Auf ihrem Boden traf die Schreibschule der heiligen Brüder auf die Nachwirkungen der irisch-angelsächsischen Missionierung in der Karolinger Zeit, die unter den Slawen nur den Slowenen zuteil geworden war. Relikte der schriftlichen Bemühungen dieser Mission, die sich in Abschriften aus der Zeit um 1000 als die Freisinger Denkmäler erhalten haben, wirkten sich produktiv auf den Kreis um die hl. Brüder aus. Nur in dieser Wirkungsrichtung, daß sich nämlich die Kyrill-Methodier das vorhandene Schriftgut von den Freisinger Denkmälern her aneigneten, lassen sich historisch zufriedenstellend Verbindungen zwischen dem II. Freisinger Denkmal und der dogmatisch falschen Rede des Kliment von Bulgarien erklären. Der bezeugte Haß der Salzburger Kirche gegen die Kyrill-Methodier macht eine Übernahme in entgegengesetzter Richtung unmöglich, auch die dogmatisch falsche Rede Kliments läßt sich durch Übernahme und Adaption befriedigend deuten; es ist wohl kaum anzunehmen, daß dies eine eigene Schöpfung des gelehrten Geistlichen wäre.

GORISKI LETNIK — ZBORNIK GORIŠKEGA MUZEJA

Goriški muzej (Nova Gorica) je začel leta 1974 izdajati svojo redno letno publikacijo z naslovom »Goriški letnik«. Doslej je izšlo trinajst števil. Zbornik prinaša znanstvene in poljudno-znanstvene prispevke predvsem s področja arheologije, etnologije, zgodovine, zgodovine umetnosti, literarne zgodovine; prispevki so vezani prvenstveno na prostor severne Primorske ter sosednje Furlanije. Tako sodelujejo v zborniku tudi tuji pisci z obmejnih področij. »Goriški letnik« želi biti tudi revija, ki naj ustvari dialog na znanstveni ravni ob naši zahodni meji. K temu naj poleg objav znanstvenih člankov pripomorejo tudi ocene in poročila o različnih periodičnih publikacijah, ki izhajajo v deželi Furlaniji-Julijski krajini.

»Goriški letnik« lahko naročite pri Goriškem muzeju, Grajska 1, YU-65001 Nova Gorica.